

Ємельянов Ігор Георгійович — зоолог, теріолог, еколог

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Emelyanov Igor Georgievich, a zoologist, mammalogist, and ecologist. — Igor Emelyanov (born 1947) is a specialist in mammalogy and ecology. As a mammalogist during the preparation of his dissertation, he had studied the ecology of grey voles, their morphophysiology, reproduction, and structure of populations. He later authored a number of generalizations about the nature of animal adaptations to the conditions of existence, the mechanisms underlying the patterns of population dynamics. He formulated the ‘principle of alternative diversity,’ which underlies the functional stability and evolution of ecosystems. He proposed a new scheme of levels of organization of living things and methods for estimating the complexity of biotic groups.

Біографічні деталі

Ємельянов Ігор Георгійович народився 4 грудня 1947 р. у м. Київ. Протягом 1965–1970 рр. навчався на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, керівник дипломного проєкту — доц. В. О. Межжерін. У 1970 р. отримав розподіл до Інституту зоології АН УРСР (ІЗАН), як ст. лаборант, далі як м.н.с. відділу експериментальної екології. У 1972–1975 рр. навчався в аспірантурі (керівник — проф. І. Т. Сокур). У грудні 1975 р. захистив кандидатську дисертацію за фахом «зоологія». З листопада 1975 р. по грудень 1977 р. — м.н.с. відділу популяційної екології наземних хребетних ІЗАН. У 1977–1981 рр. — робота в Президії АН УРСР (вчений секретар Відділення загальної біології АН УРСР).



З березня 1979 р. — с.н.с. ІЗАН; у 1981 р. отримав відповідне звання. Подальша діяльність пов’язана з ІЗАН, де з 1981 р. він став завідувачем Відділу популяційної екології наземних хребетних, а в 1987–1993 рр. — заступником директора ІЗАН. У 1995 р. захистив докторську дисертацію за спеціальностями «Екологія» та «Зоологія».

Рис. 1. Ігор Георгійович Ємельянов. Фото автора на 70-річному ювілеї науковця, 4.12.2017.

У 1999 р. отримав звання професора, професор Києво-Могилянської академії (з 2001 дотепер) та Київського національного університету імені Т. Шевченка (2004–2007). З 2003 р. — член-кореспондент НАН України, з 2008 р. — директор Національного науково-природничого музею НАН України (ННПМ), ініціатор та один з авторів Програми розвитку ННПМ (2012–2022), яка передбачає втілення нових підходів у музейній діяльності та підготовку наукових кадрів. Академік НАН України з 2018 р.

Ключові доробки в галузі теріології

Ігор Георгійович Ємельянов — визнаний фахівець у галузі екології, зоології, теріології. Його праці присвячено проблемам загальної екології, популяційної екології та біології тварин, екосистемології, еволюційної екології, охорони природи. Автор і співавтор більш ніж 200 наукових, науково-довідкових та методичних праць, у т. ч. 12 монографій та зведень.

Розпочавши свою наукову діяльність із вивчення популяцій панівних видів мишоподібних гризунів, надалі зробив низку вагомих узагальнень з широкого кола питань екологічного, зоологічного і загальнобіологічного циклу досліджень, зокрема висунув нові положення щодо пізнання механізмів, які лежать в основі закономірностей динаміки популяцій (Ємельянов 1979), та щодо характеру пристосувань тварин до умов існування (Коробченко *et al.* 2010 та ін.). Це стосується вивчення росту тварин і морфологічної мінливості широкоареальних видів (Ємельянов 1976; Песков & Ємельянов 2000), опрацювання вербальної моделі сезонних ритмів тварин, що мешкають у різних екологічних умовах (Ємельянов *et al.* 1978).

Увагу в працях дослідника приділено й визначенню пріоритетних напрямків розвитку екології ссавців та застосування комплексних підходів при вивченні популяцій дрібних ссавців (Межжерин *et al.* 1991).

Надалі Ігор Георгійович розпочав цикл досліджень, пов'язаних з вивченням біорізноманіття — дав оригінальне визначення «смоніти екосистеми» (Межжерин *et al.* 1991), увів поняття «мінімального» та «критичного» рівнів біорізноманіття, систематизував уявлення щодо обмеження «максимального» різноманіття на різних щаблях організації живого (Ємельянов 1999).

Дослідник сформулював *Принцип альтернативного різноманіття*, який лежить в основі функціональної стійкості й еволюції екосистем (Ємельянов 1999). Виходячи з нього, запропонував оригінальне тлумачення руйнівних сил і механізмів еволюційного процесу на екосистемному рівні, розглянув аспекти нерівномірності темпів еволюції та питання вимирання видів у ході історичного розвитку органічного світу (Ємельянов 1999). Розробив оригінальну схему рівнів організації живого, що враховує особливості функціональних систем на кожному з ієрархічних рівнів, уточнив поняття «біосистема» та обґрунтував його застосування до функціональних систем організмового, популяційного та біоценотичного рівнів (Ємельянов 2018).

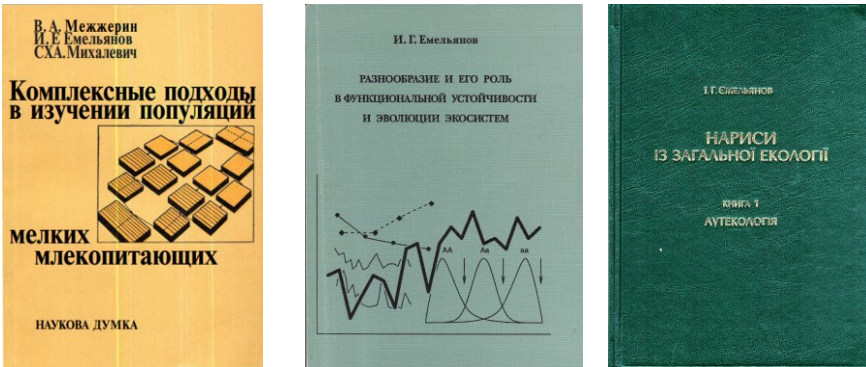


Рис. 2. Палітурки ключових монографій дослідника 1991, 1999 та 2018 років.

Виходячи з концепції біорізноманіття, дослідник розробив оригінальні методи оцінки складності біотичних угруповань, опрацював алгоритм виявлення репрезентативних, унікальних та цінних за біорізноманіттям екосистем, перспективних для включення до мережі заповідного фонду.

Багато уваги І. Г. Ємельянов приділяв вивченню різних аспектів прояву різноманіття на популяційному та біоценотичному рівнях інтеграції біосистем (Ємельянов 1999; Загороднюк & Ємельянов 2008), в т. ч. й питанням екологічних аспектів формування різноманіття угруповань дрібних ссавців на теренах України (Топачевский *et al.* 2000) тощо.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

У 1982 р. на установчих зборах Українського відділення Всесоюзного теріологічного товариства АН СРСР (УВ ВТТ) І. Г. Ємельянов був обраний заступником голови відділення та головою секції екології. Працюючи головою секції екології, багато уваги приділяв організації досліджень у галузі екології ссавців, організовував проведення низки конференцій та семінарів.

З 2004 р. і дотепер є заступником академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України, входить до складу секції раціонального природокористування Комітету з Державних премій України в галузі науки й техніки, Національного комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера», редколегій журналів *Theriologia Ukrainica*, *Geo&Bio*, *Zoodiversity*.

Залучений до складу спецрад із захисту докторських дисертацій при КНУ імені Тараса Шевченка та ІЗАН, багато років був членом спецради із захисту докторських дисертацій при Дніпровському університеті. Протягом 4-х років (1996–2000) входив до складу Експертної ради з біологічних наук ВАК України. Є співавтором Програми кандидатського іспиту з екології та Національної програми інтегрованої екологічної освіти. Підготував 6 кандидатів наук. Читає курси лекцій з екології у Києво-Могилянській академії.

У шкільні та університетські роки активно займався спортом. Тричі був бронзовим призером першостей України з фігурного катання в одиночному розряді, членом збірної команди України (1965–1967), переможцем юнацької першості (1964). Серед захоплень — класична музика, опера, балет.

Серед відзнак науковця — два дипломи переможця республіканських конкурсів студентських наукових робіт (1968, 1970), Медаль АН УРСР з премією для молодих учених (1979), Почесна грамота Верховної ради України (2005), Державна премія України в галузі науки і техніки (2015), звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (2017), відзнаки НАН України «За наукові досягнення» (2007), «За підготовку наукової зміни» (2016), «На честь 100-річчя Національної академії наук України» (2018) та ін.

Література

- Емельянов, И. Г. 1976. Изучение относительного роста некоторых внутренних органов общественных полевок популяции целинной степи Аскания-Нова. *Вестник зоологии*, № 3: 14–19.
- Емельянов, И. Г., О. А. Михалевич, С. И. Золотухина. 1978. Теоретическая модель сезонных ритмов животных и возможности их проявления у грызунов в условиях Украины. *Вестник зоологии*, № 1: 3–8.
- Емельянов, И. Г. 1979. Эколого-морфологическая характеристика и особенности динамики численности общественной полевки (*Microtus socialis*) (Mammalia, Cricetidae) в степной зоне Украины. *Вестник зоологии*, № 4: 56–61.
- Емельянов, И. Г. 1999. *Разнообразие и его роль в функциональной устойчивости и эволюции экосистем*. Киев, 1–168.
- Ємельянов, І. Г. 2018. *Нариси із загальної екології. Книга 1. Аутоекологія*. Фенікс, Київ, 1–200.
- Загороднюк, І., І. Ємельянов. 2008. Криптичне різноманіття ссавців у Східній Європі як віддзеркалення багатоманітності проявів виду. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія Біологія*, 22: 166–178.
- Коробченко, М. А., І. В. Загороднюк, І. Г. Ємельянов. 2010. Підземні гризуни як життєва форма ссавців. *Вісник Національного науково-природничого музею*, 8: 5–32.
- Межжерин, В. А., И. Г. Емельянов, О. А. Михалевич. 1991. *Комплексные подходы в изучении популяций мелких млекопитающих*. Наукова думка, Киев, 1–204.
- Песков, В. Н., И. Г. Емельянов. 2000. Фенетический анализ популяционной структуры водяной полевки (*Arvicola terrestris*) Центральной и Восточной Палеарктики. *Вестник зоологии*, 34 (6): 65–70.
- Топачевский, В. А., И. Г. Емельянов, Л. И. Рековец, Т. В. Крахмальная, 2000. Экологические аспекты формирования разнообразия сообществ мелких млекопитающих позднего плейстоцена Украины. *Екологія та ноосферологія*, 9 (1-2): 25–34.

ZAGORODNIUK, I. Ємельянов Ігор Георгійович — зоолог, теріолог, еколог. — Ігор Ємельянов (1947 р.н.) є фахівцем у галузі теріології та екології. Як теріолог у період підготовки кандидатської дисертації вивчав екологію сірих полівок, їх морфологію, розмноження та структуру популяцій. Надалі став автором низки узагальнень щодо характеру пристосувань тварин до умов існування, механізмів, які лежать в основі закономірностей динаміки популяцій. Сформулював «принцип альтернативного різноманіття», що лежить в основі функціональної стійкості та еволюції екосистем. Запропонував нову схему рівнів організації живого та методи оцінки складності біотичних угруповань.